

Баба Єлена вмирала.

Помирала тяжко, у страшних муках. У принципі, як і кожного серпневого ранку, коли прикрі мухи прокидалися ще до сходу сонця й надокучливо бриніли, лізучи бабі в очі. Тоді баба чулася не в силі боротися з тим пекельним роєм і постановляла собі: певно, аж ниньки мушу вмирати. Змирившись із незворотним, востаннє набирала повні груди повітря й лунко гойкала на всю хату, що аж дзеркала в облізлому, ще радянському трюмо жалісливо дзеленчали:

— Йой, рятуйте, хто в Бога вірує, бо вмираю!

Те розпачливе гойкання будило її сина Павла, вже давно немолодого хлопа сімдесяти з хвостиком літ. Павло схоплювався на ноги, скрикував од болю, що прострілював бідаці попереки, і, накульгуючи на ліву ногу, поспішав рятувати матір од неминучої смерті. Поспішав легенько, дещо неохоче, знаючи, що ніц старій брехусі не бракує: вона ще його переживе. У тому була логіка: Єлена благополучно пережила всіх сільських однолітків, а тепер похмуро проводжала поглядом домовини з мерцями, які за життя ходили в один клас із Павлом. Завжди при тому кривила губи, наче обурювалася, що ті пруться поза чергою.

Бабине ранкове вмирання відбувалося, як за графіком, останні двадцять років. Власне, така акція могла трапитися навіть не серпневого, а будь-якого ранку, а іноді, коли Єлену мучив особливо паскудний настрій, ще й надвечір. І навіть якщо вражих мух ще або вже не було в асортименті. Тоді Єлена жалілася на комарів. Або на псячий холод. Або на задушливу спеку чи муторну сирість. Причини для смерті знаходилися завжди, бо баба таки любила вмирати. Але не назовсім. Бо назовсім вмирати не любить ніхто.

Стара нерухомо сиділа на призьбі й дивилася собі під ноги напівсліпими вицвілими очима. Грілася на сонечку. Баба вподобала вигріватися в тому золотавому промінні, що проникало животворним теплом у задубілі змертвілі члени її старечого тіла, й не планувала

втрачати такої нагоди навіть, якби настав кінець світу. За подібної оказії Єлена мала на меті ще погрітися в пекельному полум'ї апокаліпсису. Зазвичай баба підставляла до сонця обличчя, ловлячи його тепло кожнісінькою зморшечкою. Але не сьогодні.

Ниньки баба дивилась у землю. Покручені, як коріння старої липи, що росла біля воріт цвинтаря, пальці стискали костур. «А на біса мені той костур, як не годна¹ на ноги стати?» — злостилася баба деколи. Але нечасто. Єлена, на її думку, довго сердитися не вміла. Як гнівалася, то їй зразу робилося недобре: тиснуло під серцем, млоїло, в голові гуло, як у вулику. Про ту Єленину особливість знали домашні й сусідка Ганька. І — схлипувала Єлена — безбожно теє використовували. Особливо — Ганька. Та стара холера внадилася гнати на Єленин вигін своїх паршивих гусей. Аби вони поздыхали к іродовій матері! Через той сусідчин дріб'язок Єлена мала страшний клопіт: після рясних гусячок вередлива коза Манька не хотіла пастися, а лізла в Єленині грядки шукати собі кращої поживи й цікавіших пригод на сіру альпійську дупу.

«Курва мати твоя була! Щоб виздыхали ви! Щоб вам ноги пови-кручувало! Щоб на вас дривставка напала!» — спересердя лаяла гусей баба. Бо лаяти і клясти баба вміла професійно. А гніватися — ні.

Палиця була справді німою насмішкою над Єленою, бо баба са-мостійно вже чверть століття не в силі була ступити ні кроку. Навіть на призьбу її виносив і садовив син Павло. При цьому конче бурчав, що мати дурно морочить голову: і так сліпа, ніч не видить, то їй не все одно, чи в хаті сидіти, чи на призьбі? Відчинила б собі вікно й дихала свіжим повітрям! Єлена синове бурчання терпіла мовчки, бо добре дослідила ліміти Павлового характеру. Знала, що як буде огризатися, то Павло їй усе згадає: голодне дитинство, неопалену хату, сирітські харчі, а найгірше — її, материну, немічність нинішню, що важким тягарем лягла на його немолоді плечі. Бо що ж вона тепер годна? Де посадять, там сидить. Ще може щось руками робити: фасолі² луцтити або ложки мити. Якщо хтось піднесе те бабрання ближче. Але Павло не хотів бавити бабу. Казав, що ліпше³ сам то все

¹ Може (діал.). — Тут і далі в примітках подаємо авторські тлумачення діалектних слів.

² Квасоля.

³ Краще.

зробить, аніж потім за нею переробляти. Недобрий був її Павло... Не знати, в кого такий удався... Скупий, на язик гострий, упертий. Дивиться вовком. Зиркне, то й молоко зшиптіє¹. Не такий, як старшенький, Юрко. Той — добра дитина: веселий, товариський. Файно заговорить, щиро всміхнеться. Так, як колись її Василечко... Йой, Васильку-Василечку!.. Певно, вже й кісточок твоїх у сирій землиці не залишилось! А Юрко... А що Юрко? Юрко в Маріуполі. Має там жінку москальку, доньку, внука. Всі зросійщені, «штокають» і «какають». Отака біда вчепилася до доброї дитини! До матері навідується справно, щоправда нечасто, кожного літа. Але сам. Без своїх. Бо невістці тут усе не таке: не так пахне, не так їсти вариться. Не так сонце світить, не туди вода тече.

Так і живе баба. Днює-ночує з прикрим Павлом і, як весняного сонечка, чекає приїзду Юрка. «Ще б дочекати до літа, не вмерти», — шамкотить ледь чутно сухими губами.

— Чого вам, мамо? — озивається Павло. Ніби слова добрі, а скаже якимось так, гей би прокльон виплюнув.

— Ніц, — відмахується баба. Заплющує очі, складає руки на колінах, пожбуривши костур у Ганьчині гуси. Гусям то чисто до задниці, як і Ганьці: костур летить заледве якийсь метр і квацається в багнуку. Єлена завмирає, відгороджується від світу.

— Чуєте, мамо, — висмикує її з того тихого забуття Павло, — Дністер виходить із берегів. Вода йде. Я ниньки пережену козу до своєї хати, перенесу кури. Завтра на стрих² позношу перини й ваше дрантя. Але, скажіть, що маю робити з городом? Ади бульба³ лише цвіте. Помідори, вогірки файні⁴. Шкода... Вода забере... Чуєте, мамо, чи не, що кажу?

Єлена роздратовано розплющує очі. Хмурить рідкі вицвілі брови.

— Павле, я в сраці мала твої вогірки на пару з бульбою. Дай мені чисту годину!

— Та певно! — Павло з досадою махає рукою, мовляв, знав, з ким радитися. — Нашо вам городини? Може, вже і їсти її не будете, як нарешті вмрете!

¹ Зіпсується, скисне.

² Горище.

³ Картопля.

⁴ Гарні.

Павло лякається своїх страшних слів. Стовбеніє на місці. Злодійкувато зиркає на матір, як бахур у зальотах¹ на сусідовій черешні. Затим хапає драпаку-віник, шарпає ним по долівці, високо здіймаючи куряву. Спідлоба зиркає на бабу: почула чи ні? Певно, не почула. Заспокоївши трохи совість, пожбурює віник під стайню, крокує до воріт.

— Умру, — ні сіло ні впало озивається Єлена. — Але на зиму. Аби мусив гробарям зверху тисячу доплатити, як будуть мусили мерзлу землю копати.

Павло сердито харкає на недометену долівку. Лускає хвїрткою й зникає за пишним кущем дикої ружі. Ружа чіпляє його за сорочку, не пускає йти, куди намірився.

— Насадили на холеру тих глогів²! Виріжу до дідьчої матері!

Єлена насмішкувато фиркає. Йї відразу заходиться кашлем.

— Не виріжеш, сину, не виріжеш. Поки я жива.

Баба Єлена ще планує трохи пожити. А вже потім умирати. Не сьогодні. Десь троха пізніше. Може, таки на зиму. Аби Павло знав, як матері пискувати.

* * *

Маріямпіль примостився на лівому березі Дністра, на його притоці — річці Заблоче, точніше, як її називають старі, Гнилий Потік. Узагалі місцеві тією замудреною географією не переймаються й кажуть, що Маріямпіль стоїть на Дністрі. І фертик.

Маріямпіль не такий простий, як видається на перший погляд. Глянеш — село на кілька сотень дворів, що повільно вимирає. Таких в Україні не злічити. В усіх та сама проблема: нема роботи, розваг, перспектив, тому залишаються у селі лише старі діди й баби, які встигли прорости в цю землю. А молодь... Молодь їде. У більше місто, де все здається більшим, вагомим, кращим. Дехто, правда, повертається: хтось неохоче, потупивши погляд, із обіттями крилами, що бездумно розгорнулися занадто широко й не встигли зміцніти перед першим польотом; хтось, бо зрозумів просту і водночас складну істину: його місце тут. Перші клянуть Маріямпіль за розбиту багнисту дорогу, вкриту калюжами, як Місяць кратерами.

¹ Шкода, дрібна крадіжка.

² Збірна зневажлива назва декоративних колючих кущів.

Другі захоплюються кожним світанком над Дністром. Хто з них правий? Мабуть, ніхто. Бо правда, як завжди, десь посередині.

Хоч би яким був Маріямпіль нинішній, старий Маріямпіль має довгу історію. За переказами, на місці села колись було інше поселення, яке повністю знищили під час набігів татари. Тому наступні поселенці, хто посмів там обжитися, назвали його «Маринополем» — «марним полем». Таку ж назву село офіційно носило з 1946 до 2004 року.

За іншою версією, село побудували заїжджі поляки та євреї, коли Польща поневолила Галичину. Вони й нарекли нове поселення *Marianopol miasto*, себто «Місто святої Марії». А деякі вперті історики риють глибше і доводять, що Маріямпіль геть не має в собі нічого божеського, бо виріс на місці язичницького Чортополя. На додачу по сусідству постав хутір Вовче, а трохи далі — Чешибіси. З такими промовистими назвиськами не дивно, що на околицях Маріямпіля постійно творилась усіляка чортівня. Навіть коли за привілеєм Яна III Собеського на герб приліпили благословенний лик Божої Матері, маріямпільська чортівня хіба що криво посміхнулася. Але і тій стало геть не до сміху, коли на галицьку землю, змінивши порівняно поблажливу польську шляхту, прийшли перші, а згодом другі совіти... Бо ті гнилі люди перевершили своїми злочинами сатану з усім бісовим почтом.

Розділ 1

ВАСИЛЬ

У Діброві

—Васильку... Васильку... — шелестять дівочі губи тихо-тихо, наче бояться сполохати коханого тим ледь чутним шепотом. — Ти тут?

Єлена вправно скрадається у п'їтми. Крокує швидко. Здригається від кожного шурхоту. Не звірини боїться дівча. Що їй та звірина, якщо вона в цих лісах гуляла ще молочним малям? Що їй той кабан, чи вовк, чи навіть ведмідь? Зі звіриною все зрозуміло: не чіпай, не чіпатиме й тебе. Біда, що у знайомій змалечку хащі тепер хазяїнує інший звір. Той, що двоногий. Той, який прийшов з Півночі й відразу зачав душити, ламати, калічити... Тільки того страшного звіра, на якого поки що нема ради, боїться Єлена.

Осінній ліс зрадливий. Це влітку він ховав легкі кроки в щебеті птахів, шелесті соковитого листя. Розчепірював гілля зі смарагдовою зеленню, наче затуляв од світу великими долонями. Ліс годував, поїв, слухав її тиху сповідь, не виплакані жалі й минущі радощі. Улітку ліс — мати. Восени — мачуха. Тепер, як не намагайся не здійсмати шуму, кожен твій крок озивається зрадливим хрускотом. Жовтогогаряче листя насмішкувато шурхотить. І той шурхїт у вологому тумані, здається, чутно аж ген до просїки. Стежкою не підеш — багнука не встигає просихати за куций день, ніби ножем утнений. У тому багно-виську навіть худа й легка на крок Єлена залишає помітні слїди. Тому й продирається зараз через найгустїші корчі, пильнуючи, щоб не зламати яку гілку, не прим'яти пожухлу травинку. Та обережність забирає в дівчини купу сили, а найгірше — часу. Єлена кляне кожну хвилину, що мусить витратити на дурну дорогу, бо тієї хвилини могла б раювати коло Василя.

— Васильку... — шурхотить чи то Єлена, чи гола грабина у верховїтї. Тихо. Невже не прийшов? Покинув? Та ні. Не мїг покинути.

Значить... На очі навертаються гарячі сльози. Їх миттєво висушує холодний вітер.

Єлена падає на сиру землю, міцно-міцно заплющує очі, щоби спинити нові прикрі потоки. Закушує губу, щоб не завити, як листопадовий вітрище. Обхоплює голову руками, ховаючи обличчя поміж худі коліна.

— Ти чого, ластівко? — вигулькує з-за граба Василь. Єлена підхоплюється. Кидається хлопцеві на шию. І вже реве, не криючись.

— Пташко, ну, припини... Чого ти... Та ж живий, здоровий, — незграбно заспокоює її Василь. Єлена тремтить у його руках. А він тільки й може, що стискати її з усієї сили, здається, ось-ось розчавить. Єлена піднімає заплакане лице, ловить погляд парубка. Вона вже не плаче. Регоче, як навіжена:

— Живий... Прийшов...

— Та ж бачиш, що живий, — усміхається у вуса Василь. Єлені не подобаються ті вуса — вони колючі й ховають Василеві губи. Із тими чорними вусами Василько якийсь старий, майже, як вуйко Семен. А тому вже сороківка.

— Живий, — шепоче Єлена й тулиться всім тілом до хлопця. Запускає тонкі руки під камізельку, ніби хоче врости у його жилаве тіло. Від того невинного доторку хлопцем пробігає дроз. Чіпкий погляд Василевих блаватних¹ очей темніє.

— Пташко... — хлопець намагається вивернутися, вислизнути з дівочих рук. Але тонкі пальці впиваються йому в ребра, наче кігті.

— Не пушу... — шепоче Єлена й пірнає чорними очима в розширені зіниці Василя. — Аж нині не відпушу тепер від себе...

Десь глибоко у її тілі гадюкою ворухиться «тота»². Єлена не знає, що то за одна, але деколи відчуває її у своєму тілі, як відчуваєш іржавий цвях, коли той забивається тобі в ногу. «Тота» розправляє хребет. Потягається закоцюблим тілом. Вона довго чекала, коли дівка увійде в силу, щоб вирватися на волю і нарешті пити, пити-впиватися молододу силою Єлениного обранця. Та дівка не давалася. Не ходила поміж молодих. Навіть не дивилася на парубків. Добре, що хоч цього Василя надибала. Ще трохи, і вона поласує...

¹ Волошкових.

² Евфемізм на позначення нечистої сили, незрозумілої або згадка якої табу-йована.

Єлена не помічає того голодного створіння. Вона пильнує, щоб Василь знову не відштовхнув її. Ставиться до неї, як до малої! А вона таки дівка, не піддівок! Єлена підставляє для поцілунків повні ка-линові губи. Дивні чорні очі, подаровані дівчині вкупі з біляви-ми косами, хапаються за Василів погляд, не дають відвернутися, відступити.

Василь і сам уже давненько не хоче відступати. Не має спокою від того проклятушого дня, коли вздрів малу Єлену, ще дівчака. Вона й тепер дрібна, низенька на зріст, заледве хлопцеві до плеча. Але вже не дитина. Усе Василеве тіло криком кричить, що Єлена не дитя. Василь схиляє голову. Бачить, як млосно розтуляються дівочі губи. І вже нема для нього ні холодного лісу, ні товаришів. Забуває бідака про своє завдання. Та що там якесь завдання! Не пригадає, якби хтось спитав, ні батька-матері, ні власного імені. Стогін зривається з його вуст, а руки самі собою лізуть під благу свитку, під котрою ховається тонкий стан. Той стогін, повний болю й чоловічої хіті, ловить «тота». Вдоволено регоче, нетерпляче звивається. Йй на куцу мить визирає на світ Божий через Єленині очі, східним вищиром пробігає, як брижі на воді, по дівочому невинному личку. Василь здивовано кліпає. І тої малої зміни вистачає, щоб Єлена вхопила паскуду й загнала так гли-боко, як змогла. І тримала там, як тримає, відколи почала пратися. Відколи циганка наворожила, що то є і як з тим жити.

Єлена зігхає, дарує Василеві легкий, як легіт, цілунок і тихо ви-слизає з обіймів. Далеко не відходить. Так і стоїть навшпиньки, при-туливши голівку до його плеча. Василь збентежено опускає руки. І чому постійно біля цієї дівки-дитини з ним якась чортівня творить-ся? Та ж не підліток, щоб на жіноче тіло кидатись, як голодний пес на голі кості! Вона в нього не перша дівка, щоб ним так колотило.

Наобнімавшись, Єлена відступає, грайливо ховається за широ-кий стовбур.

— Не бійся мене, ластівко, я тобі нічого лихого не зроблю, — ви-правдовується Василь, по-своєму зрозумівши дівочі ігри.

— Я не тебе боюся, Васильку, — сумно хитає головою Єлена. Але очі лукаво зблискують од світла місяця.

— А кого тоді? — зводить чорну брову хлопець.

Дівча сумно хитає головою, а тоді ні з того ні з сього залиvisto регоче й кидається навтьоки.

— От мала коза! — всміхається у вуса, які й самому муляють, Василь. Від нього не втече мала вишкварка. Цей ліс йому давно за хату. Тут чи не кожен листок знає. А що спізнився, то тільки тому, що обійшов довкола, переконався, що нікого з бісових дітей і близько нема. Ніхто не почує їхніх пустощів. Хай його світла пташка трохи побавиться. Бо скільки того життя? Сьогодні разом, а завтра хтозна.

Василь дає дівчині трохи фори, а тоді швидким кроком рушає навперейми. Не мине й кілька хвилин, як Єлена із дзвінким вівканням упаде в купу опалого листя, привалена важким Василевим тілом. Злякано замре, чи, бува, не викрила їх, не накликала біду. Та швидко заспокоїться, коли Василь обсіпатиме її юне обличчя легкими цілунками. Підставлятиме кирпатого носа, теплі губи, рожеві від докучливого вітру щічки. Але тепер Єлена берегтиметься: не підніматиме повік, не ловитиме Васильків погляд. Щоб «тота» знову не вирвалася...

* * *

— Ади, лярва! Курва мати її була!

Єлена здригається. Ті слова б'ють, наче ляпас: від них після пекучого болю лишається червоний відбиток, що тупо ниє, розтягуючи страждання. А коли зійде й він і на позір нічого не буде видно, все одно залишиться така сама п'ятірня. Вже на душі. Ой, скільки в неї таких відтисків! Не злічити.

— Лярва стара! Знову свої гуси вигнала нам на толоку! Де я тепер маю козі косити, га? — біснується Павло. — Ви, мамо, як дурно сидите на порозі, то хоч би гойкнули на них!

Єлена стискає-розтискає покручені артритом пальці. Кліпає сліпими каправами очима. Ніби намагається второпати, де вона, але їй то ніяк не вдається. Тяжко зітхає: це просто сон. Був і нема. Солодкий спогад настільки давній, що вже й не згадаєш, було то насправді чи ні. На очі набігають сльози. Плутаються потічками у глибоких зморшках. Некрасиво стікають до носа, зриваються великими краплями на підборіддя.

— Чого ви знов розвели мокву? — знічується Павло. — Було б чого так голосити за ту траву. І так повинь іде. Не знати, чи завтра тоті гуси не будуть пливати на нашій толоці, як у глиниці¹. — На-

¹ Рукотворний ставок, утворений на місці, де раніше брали глину для будівництва.

магається, як вміє, заспокоїти матір. Мовляв, він не сердиться, що вона не впантувала. — Але я, як стріну тону лярву...

Єлена не чує, що там син говорить про напасну Ганьку. У голові фальшивим дзвоном бемкає одне й те ж слово: лярва, лярва, лярва... Єлена знову відгороджується від світу, поринає у своє рятівне ніщо, бо не має зараз сили боротися. Стара вона. Старша, ніж мала би бути. Не годна вона більше так...

Зміст

Розділ 1. Василь	11
У Діброві.....	12
Проклята	17
Босорканя.....	23
Повінь	36
У криївці.....	51
Тетина гостина	57
Повстанське вінчання	67
Юрко.....	77
Украяне щастя	87
Розділ 2. Іван	91
Гість із ночі	92
Обшук	97
Під зорями	102
Чужі свої діти.....	108
Відкуп	112
На пожарищі	120
Відьмина смерть	130
Розділ 3. Степан.....	137
Продалася	138
Псяче весілля.....	142
Павло	150
Позбавлені коріння	159
Звістка з того світу	166
У підземеллі.....	172
Розплата	180
Епілог	186